

Истифодабарии захираҳои оби Тоҷикистон ва осӣи марказӣ.

Бобохонов Ф. Ш., Исоев Д.Т.

Кафедраи Сохтмони гидротехникӣ ва фанҳои умумитехникӣ

Тоҷикистон дорои захираҳои бузурги барқароршавандаи гидроэнергетикӣ ва оби тоза мебошад. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯи масоҳат дар дунё ҷои 85-умро ишғол намуда, вале аз рӯи захираҳои энергетикаи обӣ баъд аз Чин, Руссия, ИМА, Бразилия, Зоир, Ҳиндустон ва Канада дар ҷои 8-ум қарор дорад.

Дар ҳавзу обанборҳои Тоҷикистон 45,3 км³ захираи об мавҷуд аст. Захираи оби ошомидани кишвари мо 19,3 км³ – ро ташкил медиҳад, манбаҳои обҳои зеризаминӣ бошад ба 51,2 км³ баробар аст. Бояд қайд намуд, ки 65 фоизи оби ҳавзаҳои баҳри Арал аз дарёҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷорӣ мешавад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи умумии дарёҳо ба 928 адад мерасад, ки дарозии ҳар кадоми ин дарёҳо беш аз 10 км ва дарозии умумии онҳо беш аз 28500 километрро ташкил медиҳад. Ҳамаи ин ба дараҳои танги баландкӯҳ аз баландиҳои азими зинадор босуръат ҷорӣ мешаванд. Новобаста аз ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон дорои захираҳои бепоёни манбаҳои гидроэнергетикӣ буда, аз рӯи бузургии ҳаҷми умумии онҳо дар ҷаҳон ҷои 8 – ум ва аз рӯи ҳаҷми киёсии захираҳо (ба ҳар сари аҳоли ва ба ҳар 1 км. ҳудуд) ҷои аввалу дуввумро ишғол мекунад. Захираи умумии солони потенциалии энергияи барқи обӣ дар ҷумҳурӣ зиёда аз 527 млрд. кВт. соат – ро ташкил медиҳад, ки аз ин танҳо зиёда аз 5-7 % - аш мавриди истифода қарор гирифтааст.

Бояд гуфт, ки дарёҳои Тоҷикистон манбаи асосии пуршавии баҳри Арал ба шумор мераванд. Дарёи Аму серобтарин дарёи Осиёи Миёна мебошад. Дарозии он 2325 километрро ташкил дода, аз шимолӣ қаторкӯҳҳои (қаламрави Афғонистон) аз пириҳои Веровский ибтидо мегирад. Дарё дар болообаш Вахчер ном дорад. Ҳангоми бурида гузаштани пешкӯҳӣ чанубу ғарбии қаторкӯҳи Вахон ба худ номи дарёи Вахонро мегирад. Дарозии дарёи Вахчер бо дарёи Вахон то ба дарёи Помир ҳамроҳ шуданаш 120 км-ро ташкил медиҳад. Баъд аз пайваст шудан бо дарёи Помир онро дарёи Панҷ меноманд. Дар мавзёи бо ҳам пайваст шуданаш бо дарёи Вахш хеле пуроб мегардад ва дар ин ҷо Амударё ташкил меёбад. Амударё ва шохоби он Панҷ ҳудуди қисми чанубии Ҷумҳуриро аз давлати ҳамсоия Афғонистон ҷудо менамояд. Колонтарин ва пуробтарин шохобҳои Амударё дарёҳои Панҷ ва Вахш ба ҳисоб мераванд. Дарозии дарёи Панҷ 921 км-ро ташкил медиҳад.

Ҳавзаҳои обҷамъкунии ин дарёҳо васеъ мебошанд. Аз ҷумла масоҳати ҳавзаҳои дарёи Панҷ 114000 км² буда, аз маҷрои он дар як сол 35 км³ об ҷорӣ мешавад. Дарёи Вахш дарозтарин шохоби Амударё буда, дарёи байнисарҳадӣ ба ҳисоб намеравад.

Дарозии дарёи Вахш 643 километр буда, масоҳати ҳавзаҳои он 1740 км² - ро ташкил медиҳад. Мавҷудияти релеф, маҳалу иқлими хоси минтақа яке аз сабабҳои асосии серобию тезобии дарёи Вахш гардидааст. Чунин шароит имкон фароҳам овардааст, ки аз 1км маҷрои дарёи Вахш 13 ҳазор киловатт нерӯи барқ ҳосил карда шавад. Иқтисодии энергетикӣ дарёи Вахш 75%-и захираҳои нерӯи барқи ҷумҳуриро ташкил медиҳад.

Дар минтақаҳои Осиёи Марказӣ сатҳи муносибатҳои ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ дар масъалаи тақсимот ва истифодабарии об то ҳол ба дараҷаи зарурӣ қарор надорад.

Вазъияти об дар ин минтақа ғайриодди аст: об гӯё бисёр аст, аммо дар айни замон камӣ мекунад. Проблема дар он аст, ки об аксар вақт исрофкорона сарф карда мешавад.

Майдони замини обёришудаи ин минтақа аз соли 1960 то соли 1990 ба миқдори 65% афзуда, аҳоли аз 14 млн нафар ба 50 млн нафар расидааст ва талаботи солона нисбати об аз 60 то 120 км³ зиёд шудааст, пас маълум мешавад, ки вазъияти таъминоти аҳоли бо об, аз он ҷумла оби нушоки боз ҳам мушкилтар гардидааст.

То соли 1965 ҳамаи заминҳои қорами обии минтақа 4,5 млн. га-ро ташкил меод. Дар он 50-54 км³ об дар як сол сарф мегардид, ки ин ба 11 – 12 ҳазор м³/га рост меомад.

Дар солҳои 1965 –1985 боз 2,5 млн. га заминҳои нав аз худ гардид. Масоҳати заминҳои аз худ гардида дар кишварҳои Тоҷикистон ва Узбекистон 1,5 маротиба, дар Қирғизистон 1,7 ва Туркменистон 2,4 маротиба зиёд гардид. Масрафи об дар заминҳо ба ҷои 30 км³ – дар як сол ба 60 км³ дар як сол баромад, дар маҷмӯъ ба 110-114 км³/сол баробар шуд, ки ин ба ними ҳаҷми миёнаи солонаи обҳои Сирдарё ва Амударё баробар аст. Ҳамаи ин қорҳо бо мақсади ҳарчи бештар истеҳсол кардани пахтаи арзон ба роҳ монда шуда буд.

Ҳамаи ин ба он оварда расонд, ки воридоти об ба баҳри Арал кам гардида, дар натиҷа оби баҳр кам шуд. Соли 1960 майдони умумии баҳри Арал 67 ҳазор км² ва ҳаҷми оби он ба 1062 км³ баробар меомад. Ҳоло бошад майдони баҳр 30 ҳазор км² ва ҳаҷми оби он ҳамагӣ 20 км³ – ро ташкил медиҳад. Таркиби минералии об аз 11 г/л то 40 г/л афзудааст.

Хушкдани баҳри Арал ба шароити зиндагии 35 млн нафар, аҳолии ҳавза таъсири манфӣ расонид. Сатҳи оби баҳр айни ҳол 37 метр паст рафта ва сатҳи хушкшуда 40 ҳазор км² – ро ташкил медиҳад. Дар масоҳати 3,5 – млн/га биёбони сернамак ба вучуд омадааст, ки дар натиҷаи боду шамолҳои саҳт чангу ғубори он дар фазо паҳн гашта, боқии он пас ба зами мерезад.

Проблемаҳои ҳавзаи Арал натавон ба экосистемаи минтақаҳои назди Арал, балки ба минтақаҳои кӯҳистон низ таъсири манфӣ худро расонид. Дар оянда бо муътадил шудани вазъии сиёси дар Афғонистон дар онҷо талабот нисбати об афзудан мегирад. Чун дар ин минтақаҳо об ниҳоят зиёд сарф мешавад, норасоии об дар инҷо як омил маҳдудкунандаи пешрави иқтисодӣ шуда менамояд.

Сарчашмаи асосии таъминоти обии қисми шимолии Афғонистон ба Амударё рост меояд. Дар ин вазъият беҳатарии экологӣ ва об барои мамлакатҳои Осиёи Миёна муҳияти махсус мапайдо мекунад.

Аспектҳои зерин ҷиҳати ҳалли масъолаи мазкур шуда метавонанд:

1. Истифодаи техноогияи муосир (коркарди дубораи об);
2. Экономия (истифодаи сарфачӯёнаи об);
3. Тарбия (оиди истифодаи самараноки захираҳои обӣ) ;
4. Истифодаи самараноки обҳои сарҳадгузари рӯизаминии минтақа;
5. Ташкил кардани системаи ягонаи байнидавлатӣ барои муҳофизати иншоотҳои обӣ аз ҳамагуна хатарҳо. Қор карда баромадани нақшаи ягонаи амалиёт дар солҳои камобии бурҳонӣ.

Адабиётҳо

1. Бердиев Ҷ. Проблемаи истифодабарии захираҳои обии Осиёи Миёна ва Қазоқистон. Душанбе 2011 «Ирфон» 105с.
2. Сафаров Н., Қ.Ботуров., Г. Давлатов.,С.Абдурахмонов Ҳифзи муҳити зист дар 15

соли истиклолият Душанбе 2006. 167 с.

3. Тоиров И.Г., Купайн Г.Д. Водные ресурсы республики Таджикистана Душанбе 1998. Ч 1-2.
4. Исоев Д.Т. Об манбаи ҳаёт маҷалаи Энергетика ва саноат Душанбе 2012.